

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. филос. наук, проф., НТУ «ХП», Харків

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглядається процес становлення законодавства про захист комерційної таємниці починаючи з радянських часів і по теперішній час. Особлива увага приділяється сучасному українському законодавству. Пропонуються шляхи його подальшого вдосконалення з метою приведення у відповідність до норм міжнародного та європейського права.

В статье рассматривается процесс становления законодательства о защите коммерческой тайны, начиная с советского времени и по сегодняшний день. Особое внимание уделяется современному украинскому законодательству. Предлагаются пути его дальнейшего совершенствования с целью приведения в соответствие с нормами международного и европейского права.

Becoming legislation about defence of commercial secret is examined in the article, since soviet time and for today. The special attention is spared the modern Ukrainian legislation. The ways of his further perfection are offered with the purpose of adduction in accordance with the norms of international and European law.

Підприємства України здійснюють свою діяльність в складних умовах ринкової економіки. Це різко загострює проблему забезпечення безпеки підприємства. Захист комерційної таємниці є одним з важливіших чинників, які забезпечують належний рівень економічної безпеки підприємства.

Проблема захисту комерційної таємниці має багато аспектів, серед яких найважливішими є визначення правового положення комерційної таємниці, юридичне закріплення права на комерційну таємницю та створення правових гарантій реалізації цього права, регулювання відносин, які виникають у сфері обігу комерційної таємниці.

Юридичними підставами реалізації права підприємства на комерційну таємницю та її захист є положення Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Законів України «Про інформацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про науково-технічну інформацію», «Про Службу безпеки України», «Про режим іноземного інвестування», «Про страхування» та інші.

Теоретичні дослідження даної проблеми проводилися фахівцями в галузі захисту інформації: І. Давидовим, В. Дозорцевим, Е. Елютиною, Е.Ю. Носіком, О. Сергєєвою та іншими [1]. Слід відзначити, що значна кількість правових питань захисту комерційної таємниці вже певним чином досліджувалася у вітчизняній науці, але враховуючи динамічний характер розвитку інформаційного суспільства, постійно виникають потреби вдосконалення сис-

теми захисту комерційної таємниці на підприємстві.

Комерційна таємниця, як об'єкт інтелектуальної власності, належить до найскладніших у правовому відношенні і в той же час найменш розроблених в українському праві категорій.

Реформування економіки України, прагнення максимально гармонізувати національну нормативно-правову базу в сфері інтелектуальної власності з міжнародними нормами та стандартами, зокрема, положеннями Угоди ТРІПС та Директивами Ради Європейського Союзу обумовили потребу у врегулюванні на законодавчому рівні правовідносин, пов'язаних із охороною прав на комерційну таємницю.

Початок правового регулювання відносин, пов'язаних із комерційною таємницею, в законодавстві, що діяло на теренах України, пов'язують із прийняттям 4 червня 1990 року Закону Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про підприємства в СРСР», а також зі встановленням у травні 1991 року загальних засад правової охорони секретів виробництва та ноу-хау в ст. 151 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік. Ст. 33 «Комерційна таємниця підприємства» Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» не містила конкретного поняття комерційної таємниці, але визначала в загальних рисах порядок віднесення відомостей до комерційної таємниці та включала норму щодо відповідальності за правопорушення у цій сфері. Так, під комерційною таємницею підприємства в Законі розумілися пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства відомості, що не є державними таємницями, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам. Визначення складу й обсягу відомостей, що становлять комерційну таємницю, та порядку їх захисту було віднесено до компетенції керівника підприємства. При цьому передбачалось, що види діяльності підприємств, відомості про які не можуть становити комерційної таємниці, визначатимуться Радою Міністрів СРСР. Тобто, Закон залишав простір як для подальшого розвитку законодавства про комерційну таємницю, так і для прийняття відомчих нормативних актів у цій сфері.

Важливо звернути увагу на те, що відповідно до даного Закону рішення Ради Міністрів про заборону відносити ті чи інші дані до комерційної таємниці мало на меті запобігати приховуванню підприємством відомостей про забруднення навколишнього середовища та іншу негативну діяльність, яка може завдати шкоди суспільству. Остання частина статті 33 вказаного Закону передбачала, що відповідальність за розголошення відомостей, які становлять комерційну таємницю підприємства, і за порушення порядку охорони таких відомостей встановлюється законодавчими актами СРСР. Однак відповідні санкції так і не знайшли свого закріплення в нормативних актах Радянського Союзу.

16 липня 1990 року було проголошено державний суверенітет України, що передбачало запровадження принципу верховенства Конституції та зако-

нів УРСР на території України. Верховна Рада Української РСР 27 березня 1991 року прийняла Закон «Про підприємства в Україні» (втратив чинність з 1 січня 2004 р.). Цей закон в частині регулювання відносин щодо комерційної таємниці, в основному, повторював норми Закону СРСР «Про підприємства в СРСР». Але в цьому законі повноваження Кабінету Міністрів України щодо переліку відомостей, які не можуть становити комерційної таємниці, не обмежувались метою запобігання приховуванню діяльності підприємств, що може становити небезпеку для суспільства.

Прийняття в 1992 році Закону України «Про інформацію» стало важливим етапом у розвитку правового регулювання відносин, пов'язаних із комерційною таємницею в Україні [2]. Цей закон (зі змінами) і зараз можна вважати фундаментальним в інформаційно-правовій сфері. Він закріпив право на інформацію і його гарантії, визначив принципи інформаційних відносин, основні напрями державної інформаційної політики, а також встановив, що інформація є об'єктом права власності і саме тому може бути об'єктом володіння, користування та розпорядження. Законодавець ввів поняття «режим доступу до інформації», під яким розуміється передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації.

Але цей закон не дає поняття інформації, що відноситься до комерційної таємниці, не встановлює правовий режим, не вказує, які дії є порушенням правового режиму комерційної таємниці. Внаслідок цього відсутня в даному законі відповідальність за порушення режиму комерційної таємниці. Також відсутній порядок віднесення відомостей до інформації, що становить комерційну таємницю.

Всі ці прогалини повинен усунути спеціальний закон, який би чітко й точно врегулював відносини між суб'єктами права на комерційну таємницю, але такого закону в Україні поки ще не існує.

Основоположні норми Законів України «Про підприємства в Україні», «Про інформацію», а в подальшому – і Конституції України стали основою для подальшого розвитку законодавства України відносно охорони прав на комерційну таємницю.

Удосконалення положень Законів України «Про підприємства в Україні» та «Про інформацію» щодо комерційної таємниці відбувалось шляхом конкретизації та спеціалізації існуючих загальних правових положень про охорону комерційної таємниці, а також шляхом закріплення відповідних норм у галузевих правових актах.

Наступним кроком у розвитку законодавства щодо комерційної таємниці стало набуття чинності Закону України «Про науково-технічну інформацію» в 1993 році [3]. Цей закон містить положення щодо додержання комерційної таємниці органами і службами, які отримують науково-технічну інформацію при реєстрації результатів науково-технічної діяльності та при здійсненні купівлі-продажу інформаційної продукції.

Цілий ряд законодавчих актів України був спрямований на вдосконалення правових механізмів гарантування прав на комерційну таємницю. Встановлювалися обмеження на застосування режиму комерційної таємниці в певних випадках. Так, наприклад, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» чітко встановив, що фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (в редакції від 30 червня 1999 р.) передбачив те, що відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю. Кабінет Міністрів України, реалізуючи набуті за Законом «Про підприємства в Україні» повноваження, 9 серпня 1993 року прийняв Постанову № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці».

Нові законодавчі акти визначали правовий статус державних органів і окремих посадових осіб, які мають доступ до комерційної таємниці. Це, наприклад, Закони України «Про податкову службу в Україні», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», Указ Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України», Господарський процесуальний кодекс України, законодавство про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо. Ці нормативні акти передбачали право уповноважених посадових осіб певних владних органів на безперешкодний і безоплатний доступ до інформації, в тому числі тієї, що складає комерційну таємницю, а також встановлювали форми доступу: ознайомлення на місці, витребування, зняття копій тощо. Надання і здійснення такого права носить цільовий характер – для реалізації отриманих повноважень, і обмежується компетенцією відповідного органу.

Однак слід відмітити, що багато проблем так і не було вирішено. У зв'язку з цим сьогодні, наприклад, органи міліції мають право отримати доступ до комерційної таємниці без необхідності дотримання будь-яких формальних процедур, а в той час, як органи прокуратури, що є контрольно-наглядовими – лише на підставі письмового запиту. Напевне, ці питання мають бути вирішені на рівні законодавчого акту.

Слід зауважити, що одночасно з наданням можливості ознайомлення з конфіденційними відомостями комерційного характеру необхідно встановити також і обов'язок не розголошувати інформацію, яка стала відомою посадовій особі в ході здійснення своєї діяльності та реалізації наданих законом повноважень.

Питання адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення режиму комерційної таємниці вперше знайшли своє вирішення у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 28 січня 1994 р.

Основи правового регулювання відносин, пов'язаних із інформацією, знайшли свій подальший розвиток у Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 року, (ст. 31, 32, 34, 41, 42, 54). Конституція гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [4]. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Конституція України встановила базові правові рамки, в межах яких особа вправі реалізовувати свої права на комерційну таємницю та відстоювати власні законні інтереси в забезпеченні конфіденційності інформації.

Важливим етапом розвитку законодавства у сфері правової охорони комерційної таємниці стало введення в дію 1 січня 1997 р. Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [5], який містить норми, що визначають такі прояви недобросовісної конкуренції як неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення та неправомірне використання комерційної таємниці, а також встановлює відповідальність за прояви недобросовісної конкуренції та правові засади захисту від недобросовісної конкуренції. Але Закон встановлює заходи юридичної відповідальності лише до юридичних осіб (ст. 21 і 22 Закону). Відповідальність фізичних осіб, як суб'єктів підприємницької діяльності, так і тих, що не є підприємцями за вчинення дій, визначених як недобросовісна конкуренція у формі порушення прав на комерційну таємницю, виключена зі сфери його дії і введена в законодавство про адміністративні правопорушення. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі КУАП) у ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція» встановлює відповідальність у виді штрафу розміром до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за отримання, використання та розголошення комерційної таємниці з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця [6].

Усі законодавчі акти, які встановлювали юридичну відповідальність за збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, виявили свою непослідовність і безсистемність в аспектах суб'єкта і розміру відповідальності.

На наш погляд, розмежування юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб за недобросовісну конкуренцію у формі порушення прав на комерційну таємницю є безпідставним. Відповідальність фізичних осіб, в т.ч. підприємців, визначається в КУАП, а юридичних – Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Підстави, умови, розміри, строки і порядок притягнення до відповідальності істотно різняться за на-

званими двома законодавчими актами. Ця обставина свідчить про системну неузгодженість законодавства про адміністративні правопорушення, законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та цивільного законодавства України.

Крім того, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» встановлює різні розміри санкцій для юридичних осіб, залежно від того, чи є юридична особа суб'єктом господарювання. Зокрема, розмір штрафу для юридичних осіб - не господарюючих суб'єктів на 60 % менший, ніж для юридичних осіб - господарюючих суб'єктів. Мотиви такої диверсифікації розмірів адміністративних санкцій пояснити важко.

Непоследовність та суперечність законодавства може бути вирішена шляхом встановлення однакових законодавчих засад юридичної відповідальності фізичних та юридичних осіб, незалежно від їх виду і підприємницького статусу. Вчинення відповідних правопорушень працівниками, службовими або посадовими особами юридичної особи під час виконання своїх трудових, службових чи посадових обов'язків має розглядатись як правопорушення, вчинене юридичною особою.

Кримінальна відповідальність за порушення прав на комерційну таємницю була встановлена Кримінальним кодексом України від 2001 р. Злочини щодо комерційної таємниці визначаються статтями 231 та 232. Так, ст. 231 визначає злочином дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, а ст. 232 визнає злочином умисне розголошення комерційної таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів [7].

Адміністративна відповідальність за правопорушення щодо комерційної таємниці, встановлюється Кодексом України про адміністративні правопорушення. Вони мають менший ступінь суспільної небезпечності. Ч. 3 ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція» за отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 164-3 КУАП, мають право складати посадові особи органів Антимонопольного комітету України, а самі справи про правопорушення розглядають суди.

Такий порядок притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення щодо комерційної таємниці свідчить про те, що ефективне застосування примусових заходів адміністративно-правового впливу часто стає неможливим, переважно через встановлений законодавством нетривалий строк накладення адміністративних стягнень – не більше двох місяців

від дня вчинення правопорушення або виявлення триваючого.

Новий етап розвитку законодавства про комерційну таємницю в Україні було започатковано з прийняттям 16 січня 2003 р. Цивільного та Господарського кодексів України, в яких вперше в українському законодавстві визнано комерційну таємницю об'єктом права інтелектуальної власності та відрегульовані інформаційні відносини щодо комерційної таємниці [8, 9].

Таким чином аналіз джерел правового регулювання суспільних відносин, які складаються з приводу набуття, здійснення, охорони та захисту прав на комерційну таємницю, показав, що законодавство про комерційну таємницю в Україні є історично обумовленим і на сучасному етапі активно розвивається за різними напрямками. Крім змістовного наповнення нормативно-правової бази, присвяченої комерційній таємниці, також спостерігається значне розширення форм правового регулювання. Можна констатувати започаткування формування комплексного інституту законодавства про комерційну таємницю в Україні. Розвиток законодавства України про комерційну таємницю не позбавлений таких проблем, як неповнота та суперечність правового регулювання. Ці та інші недоліки джерельної бази прав на комерційну таємницю в Україні можуть бути усунені під час гармонізації законодавства України з міжнародно-правовими та європейськими стандартами у сфері охорони прав на комерційну таємницю, зокрема, шляхом прийняття спеціального комплексного закону про комерційну таємницю.

Список літератури: 1. Давыдов И. Тайна фирмы // Хозяйство и право. – 1999. – №5 – С. 28-34; Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сб. стат. // Исследовательский центр частного права. – М.: Статут, 2003; Елютина Е.В. Правовая регламентация сохранения тайны // Государство и право. – 2002. – № 8 – С. 16-23; Носік Ю.В. Міжнародно-правова охорона комерційної таємниці // Право України. – 2004. – № 11 – С. 131-135; Сергеева О. Поняття та ознаки комерційної таємниці // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – С. 36-38. 2. Закон України «Про інформацію». ВВР України, 1992, № 48, ст. 650. 3. Закон України «Про науково технічну інформацію». ВВР України, 1993, № 33, ст. 345. 4. Конституція України. ВВР України, 1996, № 30, ст. 141. 5. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції». ВВР України, 1996, № 36, ст. 164. 6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. ВВР УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122. 7. Кримінальний Кодекс України. ВВР, 2001, N 25-26, ст. 131. 8. Цивільний Кодекс України. ВВР, 2003, №№ 40-44, ст. 356. 9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. ВВР, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.

Надійшла до редколегії 04.04.2012.